DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojhpl-06-11-06 Pages: 70-84

Oriental Journal of History, Politics and Law

ORIENTAL JOURNAL OF HISTORY, POLITICS AND LAW

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojhpl

ARCHIVAL SOURCES ON THE HISTORY OF EUROPEAN JEWS IN TURKESTAN (LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES): A SOURCE-CRITICAL ANALYSIS

Omon Olimjonovich Gadayev
Doctoral Researcher (DSc), Department of Historiography and Source Studies
Samarkand State University named after Sharof Rashidov
E-mail: omongadoyev@gmail.com
Samarkand, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Turkestan, European Jews, Ashkenazi Jews, National Archives of Uzbekistan, source studies, typology of archival documents, right of residence, imperial administration.

Received: 01.11.26
Accepted: 02.11.26
Published: 03.11.26

Abstract: The article examines documents of the National Archives of Uzbekistan that concern European (Ashkenazi) Jews in Turkestan in 1868–1913. The study covers 22 files from fonds 1, 3, I-40 and 461: administrative correspondence, petitions, complaints, police surveillance records, statistical reports, certificates, telegrams and official decisions. The methods are external and internal source criticism, comparison of documents within a single case, and typology. The files show two main routes into the region (individual arrival and military service), give approximate numbers and the distribution of European Jews by province, and reveal their occupations in crafts, trade, medicine, cotton processing and railway construction. Cases concerning the right of residence show that one legal norm could lead to different decisions depending on local officials. Seven types of documents are distinguished, each with its informational value, limitations and method of verification. Most of these files were first introduced into scholarship by S.I. Gitlin; the present study treats them as historical sources and assesses their reliability. A procedure is also proposed for checking archival references cited in the literature against the archive's finding aids.

TURKISTONDAGI YEVROPA YAHUDIYLARI TARIXIGA OID ARXIV MANBALARINING MANBASHUNOSLIK TAHLILI (XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARI)

Omon Olimjonovich Gadayev
Tarixshunoslik va manbashunoslik kafedrasi doktoranti (DSc)
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
E-mail: omongadoyev@gmail.com
Samarqand, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Turkiston, Yevropa yahudiylari, ashkenaz yahudiylari, O‘zbekiston Milliy arxivi, manbashunoslik, arxiv hujjatlari tipologiyasi, yashash huquqi, imperiya ma’muriyati.

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekiston Milliy arxivida saqlanayotgan, 1868–1913-yillarda Turkistonda yashagan Yevropa (ashkenaz) yahudiylariga oid hujjatlar manbashunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqotga 1-, 3-, I-40- va 461-fondlardagi 22 ta yig‘majild jalb etilgan: ma’muriy yozishmalar, iltimosnomalar, shikoyatlar, politsiya kuzatuvi materiallari, statistik ma’lumotnomalar, guvohnomalar, telegrammalar va qarorlar. Tashqi va ichki tanqid, bir ish doirasidagi hujjatlarni qiyoslash hamda tipologik usullar qo‘llandi. Hujjatlar o‘lkaga kelishning ikki asosiy yo‘lini (yakka tartibda va harbiy xizmat orqali), viloyatlar bo‘yicha taxminiy sonni hamda hunarmandchilik, savdo, tibbiyot, paxtani qayta ishlash va temir yo‘l qurilishidagi kasbiy faoliyatni aniqlash imkonini beradi. Yashash huquqiga oid ishlar bir xil qonun normasi mahalliy amaldorlar qaroriga qarab turlicha qo‘llanganini ko‘rsatadi. Hujjatlarning yetti turi ajratilib, har birining axborot qiymati, cheklovlari va tekshirish usuli belgilandi. Bu yig‘majildlarning aksariyati ilmiy muomalaga S.I. Gitlin tomonidan kiritilgan; mazkur tadqiqotda ular tarixiy manba sifatida baholanib, ishonchlilik darajasi aniqlandi. Shuningdek, ilmiy adabiyotda keltirilgan arxiv havolalarini arxivning ilmiy-ma’lumot apparati bilan solishtirib tekshirish tartibi taklif etildi.

ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АРХИВНЫХ МАТЕРИАЛОВ ПО ИСТОРИИ ЕВРОПЕЙСКИХ ЕВРЕЕВ В ТУРКЕСТАНЕ (КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX В.)

Омон Олимжонович Гадаев
Докторант (DSc) кафедры историографии и источниковедения
Самаркандский государственный университет имени Шарофа Рашидова
E-mail: omongadoyev@gmail.com
Самарканд, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Туркестан, европейские евреи, евреи-ашкеназы, Национальный архив Узбекистана, источниковедение, типология архивных документов, право жительства, имперская администрация.

Аннотация: В статье с источниковедческих позиций анализируются документы Национального архива Узбекистана о европейских (ашкеназских) евреях, проживавших в Туркестане в 1868–1913 гг. Исследование охватывает 22 дела из фондов 1, 3, И-40 и 461: административную переписку, прошения, жалобы, материалы полицейского надзора, статистические справки, удостоверения, телеграммы и решения. Применены внешняя и внутренняя критика источника, сопоставление документов в рамках одного дела и типологический метод. Документы позволяют выделить два основных пути появления европейских евреев в крае (индивидуальный приезд и военная служба), установить их приблизительную численность по областям и занятия в ремесле, торговле, медицине, хлопкоочистке и железнодорожном строительстве. Дела о праве жительства показывают, что одна и та же правовая норма применялась по-разному в зависимости от решения местных чиновников. Выделено семь видов документов, для каждого определены информационная ценность, ограничения и способ проверки. Большинство этих дел впервые введено в научный оборот С.И. Гитлиным; в настоящей работе они рассматриваются как исторические источники и оценивается степень их достоверности. Предложен также порядок проверки архивных ссылок, приводимых в литературе, по научно-справочному аппарату архива.

Kirish. XIX asrning ikkinchi yarmida Turkiston general-gubernatorligi tashkil etilgach, o‘lkaga Rossiya imperiyasining ichki guberniyalaridan harbiylar, amaldorlar, hunarmandlar, savdogarlar va mutaxassislar ko‘chib kela boshladi. Ular orasida Yevropa (ashkenaz) yahudiylari ham bor edi. Bu guruh o‘lkada azaldan yashab kelgan Buxoro yahudiylaridan tili, kelib chiqishi va huquqiy maqomi bilan farq qilgan. Ularning soni katta bo‘lmagan, biroq hunarmandchilik, savdo, tibbiyot, paxtani qayta ishlash va temir yo‘l qurilishida ishtirok etgani manbalarda qayd etilgan. Yevropa yahudiylarining Turkistonda yashash huquqi o‘sha davr imperiya qonunchiligining alohida me’yorlari bilan tartibga solingan, ma’muriyat esa ularning yashash joyi

va mashg‘uloti haqida muntazam hisob yuritgan. Natijada bu guruh hayotining katta qismi ma’muriy ish yuritish hujjatlarida aks etgan.

Mavzuni o‘rganishning asosiy manbaviy bazasi O‘zbekiston Milliy arxivida saqlanmoqda. Turkiston general-gubernatori devonxonasi (1-fond) va boshqa fondlardagi yozishmalar, iltimosnomalar, shikoyatlar, politsiya kuzatuvi materiallari, statistik qaydlar va ma’muriy qarorlar Yevropa yahudiylarining o‘lkaga kelish yo‘llari, soni, kasbiy tarkibi va huquqiy holatini tiklash imkonini beradi. Ammo bu hujjatlar ma’muriyat ehtiyojlari uchun yaratilgan. Ularda voqealar amaldor nigohi bilan, ko‘p hollarda bir tomonlama bayon qilingan. Bundan tashqari, mavzuga oid ilmiy adabiyotda keltirilgan arxiv shifrlari ayrim hollarda bir-biriga mos kelmaydi. Shuning uchun arxiv materiallarini tanqidiy manbashunoslik tahlilidan o‘tkazish zarur.

Tadqiqotning maqsadi – XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkistondagi Yevropa yahudiylari tarixiga oid O‘zMA hujjatlarini turlarga ajratish, ularning axborot imkoniyatlari va cheklovlarini aniqlash hamda bu hujjatlardan foydalanishning manbashunoslik tamoyillarini asoslashdan iborat. Shu maqsadda quyidagi savollarga javob izlandi: 1) qaysi fond va yig‘majildlarda Yevropa yahudiylariga oid ma’lumotlar jamlangan; 2) hujjatlarning qaysi turlari ularning kelishi, soni, kasbiy tarkibi va huquqiy holati haqida ishonchli ma’lumot beradi; 3) ma’muriy kelib chiqish hujjatlar mazmuniga qanday ta’sir ko‘rsatgan; 4) ilmiy adabiyotdagi arxiv havolalarini qanday tekshirish kerak.

Maqolaning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat. Birinchidan, Yevropa yahudiylariga oid O‘zMA hujjatlari ilk bor hujjat turi bo‘yicha tizimlashtirilib, har bir turning axborot qiymati, cheklovlari va tekshirish usulini ko‘rsatuvchi tipologiya taklif etildi. Ikkinchidan, bir ish ichidagi hujjatlarni (iltimosnoma, bildirgi, tekshiruv dalolatnomasi, qaror) o‘zaro qiyoslash usuli muayyan holatlarda qo‘llanib, ular asosida chiqariladigan xulosalarning ishonchlilik darajasi baholandi. Uchinchidan, ilmiy adabiyotdagi arxiv havolalarini arxivning ilmiy-ma’lumot apparati orqali tekshirish tartibi asoslandi.

Adabiyotlar sharhi. Turkistondagi Yevropa yahudiylari tarixi uzoq vaqt maxsus tadqiqot obyekti bo‘lmagan. S.I. Gitlinning qayd etishicha, sovet davri tarixshunosligida Rossiyadan kelgan yahudiy aholining soni, joylashuvi va ijtimoiy tarkibi masalasi deyarli yoritilmagan yoki noto‘g‘ri talqin qilingan [1]. 1990-yillarda vaziyat o‘zgardi. Peterburg yahudiy universiteti tomonidan nashr etilgan “Евреи в Средней Азии: прошлое и настоящее” to‘plamida R. Rabichning 1864–1914-yillarda Turkistondagi Rossiya yahudiylariga bag‘ishlangan maqolasi chop etildi [2]. Bu ish mavzuni ilmiy muomalaga kiritgan dastlabki tadqiqotlardan biridir.

Mavzu bo‘yicha eng batafsil ish S.I. Gitlinning 2018-yilda chop etilgan maqolasidir. Muallif O‘zbekiston Markaziy davlat arxivining (hozirgi O‘zMA) 1-, I-40- va 461-fondlaridagi o‘nlab yig‘majildlarni, “Туркестанские ведомости” gazetasini va memuarlarni jalb qilib,

Yevropa yahudiylarining soni, joylashuvi, kasbiy tarkibi hamda temir yo‘l qurilishidagi ishtirokini yoritgan. Uning xulosasiga ko‘ra, dastlabki Yevropa yahudiylarining aksariyati iste’fodagi oddiy askarlar va unter-ofitserlar bo‘lgan [1]. Ushbu maqolada tahlil qilinayotgan yig‘majildlarning ko‘pchiligi ham ilk bor aynan Gitlin tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. Gitlin ulardan asosan faktlar manbai sifatida foydalangan; hujjatlarning turi, yaratilish sharoiti va ishonchliligi uning maqolasida alohida tahlil qilinmagan. Mazkur tadqiqotda shu hujjatlar manbashunoslik nuqtayi nazaridan qayta o‘rganildi, Gitlin havolalari esa qiyoslash materiali bo‘ldi.

A. Kaganovichning monografiyasi Rossiya imperiyasi va Buxoro yahudiylari munosabatlariga bag‘ishlangan [3]. Unda imperiya qonunchiligi “mahalliy” va “Yevropa” yahudiylariga turlicha huquqiy maqom berganini kuzatish mumkin. Bu farq Yevropa yahudiylarining o‘lkadagi holatini tushunish uchun zarur. A. Kuperning monografiyasi Buxoro yahudiylari jamoasining tarixi va diniy an’analarini yoritadi [4]; bu ish ikki guruhni farqlash uchun qiyosiy fon beradi. P.V. Litvinenko Turkiston o‘lkasida yahudiylarning xristianlikni qabul qilish holatlarini tahlil qilib, Yevropa yahudiylari va Rossiya fuqaroligiga ega “mahalliy” yahudiylar o‘rtasidagi huquqiy farqni ko‘rsatgan hamda xristianlikni qabul qilganlarning maqomi hudud va jamoaga bog‘liq bo‘lganini aniqlagan [5].

Mavzuni kengroq imperiya kontekstida o‘rganish uchun boshqa tadqiqotlar ham zarur. B. Natans imperiyaning yahudiylarga nisbatan siyosatini “tanlab integratsiya qilish” tushunchasi orqali tavsiflagan: savdogarlarning yuqori gildiyalari, oliy ma’lumotli mutaxassislar, ayrim hunarmandlar va iste’fodagi askarlarga muqim yashash chizig‘idan tashqarida yashash huquqi berilgan [6]. Turkistondagi Yevropa yahudiylarining tarkibi ham asosan shu toifalardan iborat bo‘lgani bu yondashuvni o‘lka materiallariga qo‘llash mumkinligini ko‘rsatadi. Muqim yashash chizig‘ining kelib chiqishi va imperiyaning yahudiylarga oid dastlabki qonunchiligi J. Klier tadqiqotida yoritilgan [7]. Ye. Avrutin esa imperiya idoralari yahudiy aholini hisobga olish va shaxsini aniqlash uchun qanday hujjatlar (metrika kitoblari, pasportlar, ro‘yxatlar) yuritganini tahlil qilgan [8]. Bu ishdan kelib chiqib, biz ham ma’muriy hujjatlarni ular qaysi idoraviy maqsadda tuzilgani nuqtayi nazaridan o‘qidik. D. Brauer Turkiston general-gubernatorligining boshqaruv tamoyillarini [9], J. Saxadeo Toshkentdagi rus aholisi jamiyatining shakllanishi va ijtimoiy tabaqalanishini [10], A. Morrison Samarqand viloyatidagi imperiya ma’muriyatining amaliy faoliyatini [11] tadqiq etgan. Bu ishlar Yevropa yahudiylarining o‘lkadagi hayoti kechgan ma’muriy va ijtimoiy muhitni tushunishga yordam beradi. Biroq ularda yahudiylar masalasi alohida ko‘rib chiqilmagan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadi: Yevropa yahudiylariga oid faktlar asosan Gitlin maqolasi orqali ma’lum, ammo arxiv hujjatlarining o‘zi manbashunoslik nuqtayi nazaridan, ya’ni

turlari, yaratilish sharoiti va ishonchlilik darajasi bo‘yicha hali alohida tahlil qilinmagan. Mazkur maqola shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot obyekti – O‘zMAning 1-fondi (Turkiston general-gubernatori devonxonasi), 3-, I-40- va 461-fondlaridagi Yevropa yahudiylariga oid 22 ta yig‘majild. Ularning 18 tasi 1-fondga tegishli. Hujjatlar yaratilgan davr 1868–1913-yillarni qamrab oladi.

Tahlilda manbashunoslikning klassik usullaridan foydalanildi [12]. Tashqi tanqid doirasida hujjatning turi, uni yaratgan muassasa yoki shaxs, yaratilish sanasi va arxiv shifri aniqlandi. Ichki tanqid doirasida hujjat matnidagi ma’lumotlar muallifning maqsadi va pozitsiyasi bilan solishtirildi. Masalan, iltimosnomada arizachi o‘z talabini asoslashga, politsiya bildirgisida esa amaldor xavfni ko‘rsatishga intilgan bo‘lishi mumkin. Qiyosiy usul bir voqeaga oid turli hujjatlarni (ariza, tekshiruv dalolatnomasi, yozishma, qaror) yonma-yon o‘rganish uchun qo‘llandi. Tipologik usul yordamida hujjatlar shakli va axborot mazmuni bo‘yicha guruhlandi. Arxiv havolalarini tekshirishda Gitlin maqolasining matnidagi havolalar va maqola oxiridagi arxiv ro‘yxati o‘zaro solishtirildi.

Tadqiqotning cheklovlari ham mavjud. Birinchidan, yig‘majildlarning bir qismi haqidagi ma’lumotlar ilmiy adabiyotdagi tavsiflar orqali ham tekshirildi, shuning uchun ayrim varaq raqamlarini arxivning ilmiy-ma’lumot apparati bilan qayta solishtirish kerak. Ikkinchidan, davriy matbuot, xususan, “Туркестанские ведомости” gazetasi materiallari bu maqolada tizimli tahlil qilinmadi. Uchinchidan, Buxoro yahudiylari tarixi tadqiqot doirasidan tashqarida qoldirildi va ular haqida faqat qiyoslash uchun zarur bo‘lgan hollarda so‘z yuritildi.

Natijalar. Quyida ko‘rib chiqiladigan holatlarning aksariyati faktik jihatdan S.I. Gitlin maqolasidan ma’lum [1]. Shuning uchun asosiy e’tibor hujjatlarning turi, ularni kim va qanday maqsadda tuzgani hamda ulardagi ma’lumotlarni qanday tekshirish mumkinligiga qaratildi. Har bir yo‘nalish bo‘yicha avval hujjat mazmuni, so‘ng uning manba sifatidagi imkoniyati va cheklovi ko‘rsatiladi.

O‘lkaga kirib kelish yo‘llari. Arxiv hujjatlari Yevropa yahudiylarining Turkistonga kamida ikki yo‘l bilan kelganini ko‘rsatadi. Birinchisi – yakka tartibdagi kelish. 1-fond, 29-ro‘yxat, 20-yig‘majildda 1868-yilda Buxoroga kelgan Xaim Beninson ishi saqlangan. U Buxorodan Samarqandga yuborilgach, Rossiya ma’muriyati tomonidan hibsga olingan va josuslikda gumon qilingan. Yig‘majildda uning shaxsini aniqlash yuzasidan olib borilgan surishtiruv, Skobelev va Gennetning bildirgilari, Peterburgdan kelgan ma’lumotlar hamda uning Toshkent qal’asida saqlanishiga oid hujjatlar jamlangan [13, 8-v.]. Gitlin ma’lumotiga ko‘ra, Beninson 1870-yil yanvarigacha qal’ada ushlab turilgan, keyinroq esa Verniydan chiqarib yuborilgan [1]. Manbashunoslik nuqtayi nazaridan bu yig‘majild yangi tashkil etilgan ma’muriy hududga kelgan

notanish shaxsni ma’muriyat qanday tekshirganini bosqichma-bosqich ko‘rsatadi: gumon, hibs, shaxsni aniqlash uchun markaz bilan yozishma va yakuniy qaror.

Ikkinchi yo‘l – harbiy xizmat. 1-fond, 4-ro‘yxat, 224-yig‘majildda Rossiya qo‘shinlari tarkibida o‘lkaga kelgan M. Kamenev, A. Broverman, F. Meroshnikov, G. Fridman kabi harbiy xizmatchilar qayd etilgan [14, 60–67, 70-v.]. Samarqand viloyatiga oid 1-fond, 2-ro‘yxat, 224-yig‘majildda esa zaxiradagi oddiy askar A. Knorpel, iste’fodagi unter-ofitserlar I.Sh. Kapachnik va G. Flyar haqida ma’lumotlar bor [15, 46–67-v.]. Bu hujjatlardan ularning ko‘pchiligi kam yoki o‘rta daromadli kishilar bo‘lgani ko‘rinadi. Iste’fodagi askarlarning muqim yashash chizig‘idan tashqarida yashash huquqiga ega bo‘lgani [6] harbiy xizmatning o‘lkaga kelishning asosiy yo‘liga aylanganini tushuntiradi.

Soni va hududiy joylashuvi. Yevropa yahudiylarining sonini aniqlash manbashunoslik nuqtayi nazaridan murakkab masala. 1897-yilgi umumiy aholi ro‘yxatida Rossiya va O‘rta Osiyo yahudiylari diniy mansubligi bo‘yicha birgalikda hisobga olingan [1]. Shu sababli rasmiy statistika bu guruhni alohida ko‘rsatmaydi. Mahalliy ma’muriyat hujjatlari bu bo‘shliqni qisman to‘ldiradi. 1-fond, 13-ro‘yxat, 554-yig‘majilddagi ma’lumotga ko‘ra, XX asr boshlarida Turkistonda 5 mingdan biroz ko‘proq Rossiya yahudiylari yashagan. Ularning 2,5 mingga yaqini Samarqand viloyatida, 1,5 mingga yaqini Farg‘ona viloyatida, 350–400 nafardan Toshkent va Verniyda istiqomat qilgan [16, 198 ob.; 1]. Gitlin bu son o‘lkadagi Yevropa aholisining taxminan 2,5 foizini tashkil etganini qayd etadi [1]. 1-fond, 2-ro‘yxat, 1033-yig‘majild esa Farg‘ona viloyatidagi Yevropa yahudiy oilalarining soni, joylashuvi va mulkiy holati haqida ma’lumot beradi [17, 57 ob.].

Bu raqamlarga tanqidiy yondashish kerak. Ular ma’muriyat tuzgan ma’lumotnomalardan olingan, aholini ro‘yxatga olish bilan bog‘liq emas. Bunday ma’lumotnomalar ko‘pincha muayyan so‘rov munosabati bilan tayyorlangan va unda vaqtincha yashovchilar yoki yashash huquqi rasmiylashtirilmagan shaxslar hisobga olinmagan bo‘lishi mumkin. Shuning uchun ularni boshqa yillarga oid hisob-kitoblar va jamoa ro‘yxatlari bilan solishtirish lozim.

Ijtimoiy-kasbiy tarkibi. 1-fond, 17-ro‘yxat, 848-yig‘majild materiallari Kaspiyorti viloyatining Krasnovodsk, Ashxobod va Qizil-Arvat shaharlarida yashagan Yevropa yahudiylarining kasblarini ko‘rsatadi: tipografiya egasi, depo mashinisti, tikuvchi, tunukachi, soatsoz, savdogar, farmatsevt, dorixona yordamchisi va tish shifokori [18, 105–106, 109–121 ob.]. Shunga o‘xshash manzara 1-fond, 4-ro‘yxat, 1640-yig‘majildda ham kuzatiladi. 1910-yil noyabrida Yangi Chorjo‘yda Yevropa yahudiylarining 121 oilasi, Buxoro yahudiylarining uch oilasi va gruzin yahudiylarining bir oilasi, jami 492 kishi yashagan. Ular orasida savdogarlar, soatsozlar, tikuvchilar, etikdo‘zlar, chilangarlar, duradgorlar, temirchilar, bo‘yoqchilar, fotograflar va tibbiyot xodimlari bo‘lgan [19, 5–10-v.]. Bu ikki yig‘majildni qiyoslash ijtimoiy tarkibning

vaqt o‘tishi bilan o‘zgarganini ko‘rsatadi: dastlabki harbiy xizmatchilar o‘rnini hunarmandlar, savdogarlar, temir yo‘l xodimlari va tibbiyot mutaxassislari egallay boshlagan.

Alohida shaxslarning kasbiy faoliyati ham hujjatlarda aks etgan. 1-fond, 20-ro‘yxat, 7689-yig‘majildda iste’fodagi oddiy askar Ginzburgning Verniy hunarmandchilik maktabida etikdo‘zlikdan dars bergani va general-gubernator tomonidan kumush soat bilan taqdirlangani qayd etilgan [20, 2-v.]. Bu mukofot hujjati ma’muriyat ayrim yahudiy mutaxassislar mehnatini ijobiy baholaganini ko‘rsatadi. 1-fond, 13-ro‘yxat, 115-yig‘majildda Kassirskiy oilasi farzandlarining Skobelev gimnaziyasida o‘qigani haqida ma’lumot bor [21, 16 ob.]. Tibbiyot xodimlari haqida ma’lumot beruvchi 461-fond, 1-ro‘yxat, 2149-yig‘majild [22, 13-v.] Yevropa yahudiylarining o‘lka tibbiyotidagi ishtirokini kuzatish imkonini beradi. Bu ma’lumotlarni 1-fondning 2-, 4-, 13- va 17-ro‘yxatlaridagi kasbiy ro‘yxatlar bilan solishtirish orqali Turkiston shaharlarida ishlagan yahudiy shifokorlar, feldsherlar va farmatsevtlarning taxminiy doirasini aniqlash mumkin.

Siyosiy nazorat. 461-fond, 1-ro‘yxat, 282-yig‘majildda toshkentlik shifokor Moisey Ilich Slonim 1908–1910-yillarda “siyosiy ishonchsizlik”da gumon qilinib, unga nisbatan yashirin kuzatuv o‘rnatilgani qayd etilgan [23, 2-v.]. Hujjatlar kuzatuv qanday asosda boshlangani, kimlar ma’lumot yetkazgani va natijalar qanday rasmiylashtirilgani haqida tasavvur beradi. Bu turdagi manbalardan foydalanishda bir holatni hisobga olish kerak: kuzatuv materiallarida gumon va tasdiqlangan fakt ko‘pincha bir xil uslubda yozilgan. Agent yoki politsiya xodimining bildirgisi kuzatilayotgan shaxsning haqiqiy faoliyatidan ko‘ra, nazorat idorasining kutgan xavfini aks ettirishi mumkin. Shuning uchun Slonim ishidagi ma’lumotlarni uning kasbiy faoliyati haqidagi boshqa hujjatlar va ishning yakuniy natijasi bilan solishtirib o‘qish lozim. Bu yig‘majild Yevropa yahudiylari ziyolilarining o‘lka ijtimoiy hayotidagi ishtiroki ham ma’muriyat e’tiboridan chetda qolmaganini ko‘rsatadi.

Huquqiy maqom va ma’muriy cheklovlar. Hujjatlarning eng katta guruhi yashash huquqi bilan bog‘liq. 1-fond, 11-ro‘yxat, 1608-yig‘majildda Shlomo Balaxovskiy ishi saqlangan. Gitlin ma’lumotiga ko‘ra, u 1901-yilda Prjevalskka kapelmeyster sifatida taklif qilingan, 1911-yilda Turkistonda yashash huquqini so‘rab murojaat qilgan, ammo uni o‘lkadan chiqarish to‘g‘risida qaror chiqarilgan [24, 22–23 ob.; 1]. Yig‘majildda shaxsiy iltimosnoma, tibbiy ma’lumotnoma, ma’muriy yozishmalar va mansabdor shaxslarning rezolyutsiyalari bir ish doirasida jamlangan. Bu murojaatdan yakuniy qarorgacha bo‘lgan jarayonni to‘liq tiklash imkonini beradi.

1-fond, 4-ro‘yxat, 1664-yig‘majilddagi Yakov Vayner ishi boshqacha natija bilan yakunlangan. 21-Turkiston o‘qchi polkining sobiq kapelmeysteri Vayner 1913-yil iyulida Jarkentga chiqarib yuborilishi kerak edi, biroq bu buyruq keyinroq bekor qilingan [25, 160–162, 169–169 ob.; 1]. Uning harbiy gubernator nomiga yozgan iltimosnomasi va politsiya bergan o‘tish

guvohnomasi uzoq yillik xizmat va mukofotlar ham yashash huquqini avtomatik kafolatlamaganini, biroq qaror ko‘p jihatdan mahalliy amaldorlarning ixtiyoriga bog‘liq bo‘lganini ko‘rsatadi. Ikki ishni qiyoslash bir xil qonun normasining amaliyotda turlicha qo‘llanganini aniqlash imkonini beradi.

Jamoa darajasidagi munosabatlarni 1-fond, 31-ro‘yxat, 813-yig‘majild yoritadi. Unda samarqandlik advokat yordamchisi Genrix Leybenzon ishi saqlangan. Gitlin ma’lumotiga ko‘ra, Leybenzon sudya Plavskiy bilan to‘qnashuvdan keyin maxsus kengash qarori bilan besh yilga o‘lkadan chiqarilgan va advokatlik faoliyatidan chetlashtirilgan [1]. Yig‘majildda Samarqand yahudiy jamoasi vakillari – ravvin Shifron va sinagoga oqsoqoli Levinskiyning general-gubernatorga yuborgan telegrammasi ham bor [26, 2–3-v.]. Bu hujjat jamoa rahbarlarining ma’muriyat bilan muloqot shakli va bir kishi ishining butun jamoa manfaatlariga daxldor deb qaralganini ko‘rsatadi.

Mahalliy aholi bilan munosabatlar. 1-fond, 12-ro‘yxat, 1133-yig‘majildda Iosif Margulisning 1906-yilda Toshkentning Ko‘kcha dahasidagi Achabod mahallasida paxta va jun tarash ustaxonasi ochishi bilan bog‘liq hujjatlar saqlangan [27, 23–24-v.]. Mahalla aholisi general-gubernatorga shikoyat yuborib, shovqin, ifloslanish va masjid hurmatiga putur yetkazilishi masalalarini ko‘targan. Keyingi tekshiruvda masjid bilan bog‘liq da’vo tasdiqlanmagan. Demak, shikoyatni manfaatdor tomonning pozitsiyasini ifodalovchi hujjat sifatida o‘qish kerak. Shikoyatdagi ma’lumotlar tekshiruv dalolatnomalari, amaldorlar yozishmasi va yakuniy qaror bilan solishtirilgandagina ishonchli xulosa chiqarish mumkin.

Iqtisodiy faoliyat. 1-fond, 4-ro‘yxat, 152-yig‘majildda “Rubenchik va Rudnitskiy” paxta firmasiga tegishli ish saqlangan [28, 3–3 ob.]. Firma xizmatchisi dehqonlarga kredit berishda ulardan qo‘shimcha haq olgan. Firma egalari bundan bexabar bo‘lsa-da, ular javobgarlikka tortilgan va ish boshqa yahudiy firmalariga ham ta’sir qilgan [1]. Hujjatlar paxtani moliyalashtirish tizimini va ma’muriyatning xo‘jalik nizolarini ko‘rib chiqish tartibini o‘rganish uchun material beradi. Manbashunoslik nuqtayi nazaridan bir xizmatchining qilmishi firma egalari va boshqa firmalar haqidagi qarorlarga asos bo‘lgani e’tiborni talab qiladi: ma’muriy xulosa qaysi faktlarga tayanganini ishdagi tekshiruv hujjatlari orqali aniqlash kerak.

Moisey Flaksmanning faoliyati to‘rtta yig‘majild ma’lumotlarini birlashtirib o‘rganishni talab qiladi: 1-fond, 20-ro‘yxat, 5429-yig‘majild; 1-fond, 11-ro‘yxat, 363-yig‘majild; 1-fond, 4-ro‘yxat, 1370-yig‘majild va 3-fond, 2-ro‘yxat, 223-yig‘majild [29, 2-v.; 30, 22 ob.–23; 31, 28 ob.; 32, 2 ob.–3]. Ulardan Flaksman 1890-yilda Yangi Buxoroda paxta tozalash zavodini, 1909-yilda yog‘ zavodini qurgani, aksiyadorlik jamiyati tuzishga harakat qilgani ma’lum bo‘ladi. Rossiya siyosiy agenti uning korxonalari muvaffaqiyatli ishlayotganini qayd etgan, Gitlin keltirgan

hujjatda ularning qiymati 240 ming rubl deb baholangan [1]. Bu misolda tadbirkorlik faoliyati va ma’muriy nazorat bir hujjatlar majmuasida aks etgan.

Temir yo‘l qurilishi bilan bog‘liq hujjatlar ma’muriy me’yorlar va iqtisodiy ehtiyojning o‘zaro qanday muvofiqlashtirilganini ko‘rsatadi. I-40-fond, 1-ro‘yxat, 517-yig‘majildda K.P. fon Kaufmanning Rossiya bilan Turkiston o‘rtasidagi aloqa yo‘llarini yaxshilash haqidagi qarashlari aks etgan [33, 30-v.]. Bu yig‘majild bevosita yahudiylarga bag‘ishlanmagan, biroq temir yo‘l qurilishining imperiya uchun ahamiyatini tushunish uchun kontekst beradi. 1-fond, 13-ro‘yxat, 325-yig‘majildda general-gubernator N.A. Ivanovning Toshkent – Orenburg temir yo‘li qurilishi boshlig‘i O.P. Vyazemskiyga yozgan maxfiy xati saqlangan. Unda qurilishda ishlayotgan yahudiylarni chiqarib yuborish taklif qilingan. Yo‘llar vaziri knyaz M.I. Xilkov yahudiy pudratchilarsiz qurilish to‘xtab qolishini ko‘rsatib, bunga qarshi chiqqan va general-gubernator o‘z taklifidan voz kechgan [34, 2-v.; 1]. Bu ish imperiya siyosatida cheklov tamoyili va malakali kadrlarga bo‘lgan amaliy ehtiyoj o‘rtasidagi muvozanat qanday hal qilinganini ko‘rsatadi.

Tahlil qilingan yig‘majildlarni tadqiqot yo‘nalishlari bo‘yicha guruhlash 1-jadvalda berilgan.

1-jadval. Yevropa yahudiylari tarixining yo‘nalishlari va ularni yorituvchi O‘zMA yig‘majildlari (muallif ishlanmasi)

Tadqiqot yo‘nalishi	Asosiy yig‘majildlar	Tiklanadigan ma’lumotlar
Kirib kelish yo‘llari	1-f., 29-r., 20; 1-f., 4-r., 224; 1-f., 2-r., 224	Yakka tartibda kelish va harbiy xizmat orqali kelish, dastlabki shaxslar
Soni va joylashuvi	1-f., 13-r., 554; 1-f., 2-r., 1033	Viloyatlar bo‘yicha taxminiy son, oilalar, mulkiy holat
Kasbiy tarkib	1-f., 17-r., 848; 1-f., 4-r., 1640; 1-f., 20-r., 7689	Kasblar ro‘yxati, jamoa tarkibi, alohida mutaxassislar
Ta’lim va tibbiyot	1-f., 13-r., 115; 461-f., 1-r., 2149	Gimnaziyada o‘qish, shifokorlar va farmatsevtlar
Yashash huquqi	1-f., 11-r., 1608; 1-f., 4-r., 1664	Iltimosnoma, rezolyutsiya va qaror jarayoni
Nazorat va jamoa	461-f., 1-r., 282; 1-f., 31-r., 813	Kuzatuv sabablari, jamoa vakillarining murojaatlari
Mahalliy aholi bilan aloqalar	1-f., 12-r., 1133	Shikoyat va tekshiruv natijalari
Iqtisodiy faoliyat	1-f., 4-r., 152; 1-f., 20-r., 5429; 1-f., 11-r., 363; 1-f., 4-r., 1370; 3-f., 2-r., 223; 1-f., 13-r., 325; I-40-f., 1-r., 517	Paxta firmalari, zavodlar, temir yo‘l qurilishi

Hujjatlarning shakli va axborot mazmunini umumlashtirib, ularni yetti turga ajratish mumkin (2-jadval). Har bir tur uchun axborot qiymati, xos cheklovlar va tekshirish usuli ko‘rsatildi.

2-jadval. Yevropa yahudiylariga oid arxiv hujjatlari tipologiyasi (muallif ishlanmasi)

Hujjat turi	Axborot qiymati	Xos cheklovlar	Tekshirish usuli
Ma’muriy yozishma va bildirgi	Qaror qabul qilish jarayoni, idoralar pozitsiyasi	Amaldor nuqtayi nazari, rasmiy uslub	Bir ishdagi boshqa hujjatlar va yakuniy qaror bilan solishtirish
Politsiya va kuzatuv materiallari	Nazorat sabablari va shakllari	Gumon faktga aylantirilishi mumkin	Sud yoki ma’muriy qaror, boshqa fondlardagi ma’lumotlar bilan qiyoslash
Ariza va iltimosnoma	Shaxsning tarjimai holi, xizmat yo‘li, talablari	Arizachi o‘z holatini qulay tarzda bayon qiladi	Ilova hujjatlar, rezolyutsiyalar bilan solishtirish
Shikoyat	Ziddiyat sabablari, tomonlarning pozitsiyasi	Manfaatdor tomonning bir yoqlama bayoni	Tekshiruv dalolatnomasi va yakuniy qaror bilan qiyoslash
Statistik ma’lumotnoma	Son, joylashuv, kasblar	Muayyan so‘rov uchun tuzilgan, to‘liq bo‘lmasligi mumkin	Boshqa yillar ma’lumotlari va jamoa ro‘yxatlari bilan solishtirish
Guvohnoma va telegramma	Sana, joy, rasmiy holat	Qisqa, kontekstsiz	Bir yig‘majild ichidagi xronologik ketma-ketlikni tiklash
Ma’muriy qaror va rezolyutsiya	Ishning yakuni, qo‘llangan me’yor	Sababi ko‘pincha ko‘rsatilmaydi	Oldingi yozishmalar va qonun normalari bilan qiyoslash

Muhokama. Natijalar Yevropa yahudiylariga oid O‘zMA hujjatlarining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash imkonini beradi. Hujjatlarning deyarli barchasi imperiya muassasalari tomonidan yaratilgan. Shuning uchun Yevropa yahudiylarining hayoti ularda asosan davlat bilan aloqa nuqtalarida ko‘rinadi: yashash huquqi so‘ralganda, xizmatga olinganda, korxona ochilganda, politsiya kuzatuvi o‘rnatilganda yoki o‘lkadan chiqarish masalasi ko‘tarilganda. Jamoaning ichki hayoti, diniy amaliyoti, oila tuzilishi va madaniy faoliyati bu hujjatlarda kam aks etgan. Bu bo‘shliqni to‘ldirish uchun davriy matbuot, memuarlar va jamoa hujjatlarini jalb qilish kerak.

Hujjatlar majmuasi Natans taklif qilgan “tanlab integratsiya” tushunchasini Turkiston materiallari asosida aniqlashtirishga imkon beradi [6]. Iste’fodagi askarlar, mutaxassislar va hunarmandlar o‘lkada yashash huquqiga ega bo‘lgan, ammo bu huquq amaliyotda mahalliy ma’muriyatning qarorlariga bog‘liq edi. Balaxovskiy va Vayner ishlari bir xil vaziyatdagi ikki kishiga nisbatan turlicha qaror chiqarilganini ko‘rsatadi. Temir yo‘l qurilishi bilan bog‘liq yozishmalar esa markaziy idoralar ayrim hollarda iqtisodiy manfaatni cheklov choralaridan ustun qo‘yganini tasdiqlaydi. Litvinenko qayd etgan “Yevropa” va “mahalliy” yahudiylarning turlicha huquqiy maqomi [5] va Kaganovich tahlil qilgan Buxoro yahudiylari bilan munosabatlar tarixi [3] bilan birga olinganda, imperiya ma’muriyati Turkistondagi turli yahudiy guruhlariga nisbatan

alohida-alohida me’yor va amaliyot qo‘llaganini ko‘rish mumkin. Avrutin tahlil qilgan hisobga olish amaliyoti [8] o‘lka materiallarida ham kuzatiladi: viloyatlar bo‘yicha ma’lumotnoma (554-yig‘majild) va Yangi Chorjo‘y ro‘yxati (1640-yig‘majild) ma’muriyat bu guruhni alohida hisobga olib borganini ko‘rsatadi. Bu xulosa Brauer va Morrison ko‘rsatgan o‘lka boshqaruvining amaliy, vaziyatga qarab qaror qabul qilish xususiyatiga mos keladi [9; 11].

Tadqiqotning yana bir natijasi arxiv havolalarini tekshirish bilan bog‘liq. Mavzuga oid adabiyotda ayrim yig‘majildlarning shifrlari turlicha berilgan: 7689 va 5429-yig‘majildlar bir o‘rinda 1-fond, 20-ro‘yxat, boshqa o‘rinda 29-ro‘yxat tarkibida, 1640-yig‘majild esa ayrim o‘rinlarda 1164-raqam bilan keltirilgan [1]. Bunday holatlar shifrni qayd etishdagi texnik noaniqlik bilan izohlanishi mumkin va arxiv tadqiqotlarida tez-tez uchraydi. Biz varaq raqamlari bilan aniq ko‘rsatilgan havolalarni asos qilib oldik. Yakuniy aniqlik kiritish uchun yig‘majildlarning o‘zi va O‘zMAning ilmiy-ma’lumot apparati bilan solishtirish zarur. Adabiyotdan olingan arxiv havolasini tekshirmasdan takrorlash noaniqlikning keyingi ishlarga ko‘chishiga olib kelishi mumkin.

Bir shaxsga oid ma’lumotlarning turli fondlarga tarqalib ketgani ham manbashunoslik uchun alohida masala. Flaksman faoliyatini tiklash uchun to‘rtta yig‘majild ma’lumotlarini birlashtirish kerak bo‘ldi. Ularning biri 3-fondda saqlanadi va Rossiya siyosiy agentining baholarini o‘z ichiga oladi. Bu baho general-gubernator devonxonasi hujjatlaridan boshqa nuqtayi nazarni beradi: agent Buxoro amirligi hududidagi korxonalar faoliyatini imperiya manfaatlari nuqtayi nazaridan baholagan. Turli idoralar hujjatlarini birgalikda o‘rganish bir idoraning nuqtayi nazari bilan cheklanib qolmaslikka yordam beradi. Temir yo‘l qurilishi bo‘yicha yozishmalarda ham shunday holatni ko‘rish mumkin: general-gubernatorning taklifi va vazirning e’tirozi bir masala bo‘yicha ikki xil idoraviy mantiqni aks ettiradi.

Davriy matbuot arxiv hujjatlarini to‘ldiruvchi muhim manba bo‘la oladi. Gitlin o‘z tadqiqotida “Туркестанские ведомости” gazetasining 1905 va 1912-yillardagi sonlariga murojaat qilgan [1]. Rasmiy gazeta materiallari ma’muriy qarorlarning jamoatchilikka qanday yetkazilganini, matbuotdagi xabarlar esa arxiv hujjatlarida kam aks etgan kundalik hayot tafsilotlarini ko‘rsatishi mumkin. Arxiv va matbuot ma’lumotlarini solishtirish voqealar sanasi va ishtirokchilarini aniqlashtirishga ham yordam beradi.

Shikoyat va iltimosnomalar alohida ehtiyotkorlikni talab qiladi. Margulis ishi shuni ko‘rsatadi: shikoyatda keltirilgan da’volarning bir qismi tekshiruvda tasdiqlanmagan. Agar tadqiqotchi faqat shikoyat matniga tayansa, mahalliy aholi va Yevropa yahudiylari o‘rtasidagi munosabatlar haqida noto‘g‘ri xulosa chiqarishi mumkin. Shu bilan birga, shikoyatning o‘zi tomonlar o‘rtasidagi kundalik muammolar (shovqin, sanitariya, yer va bino masalalari) haqida

qimmatli ma’lumot beradi. Saxadeo Toshkentdagi rus jamiyati misolida ko‘rsatgan shahar muhitidagi ijtimoiy tabaqalanish [10] bu kabi mahalliy nizolarni tushunish uchun kontekst beradi.

Statistik ma’lumotlar bo‘yicha ham ehtiyotkorlik kerak. 1-fond, 13-ro‘yxat, 554-yig‘majilddagi raqamlar taxminiy bo‘lib, ma’muriy hisob natijasidir. Ularni 1897-yilgi aholi ro‘yxati, jamoa ro‘yxatlari va 1-fond, 4-ro‘yxat, 1640-yig‘majild kabi muayyan shaharga oid ma’lumotlar bilan solishtirish orqali aniqlashtirish mumkin.

Xulosa. O‘zbekiston Milliy arxivining 1-, 3-, I-40- va 461-fondlaridagi hujjatlar XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkistondagi Yevropa yahudiylari tarixini tiklash uchun asosiy manbaviy baza hisoblanadi. Tahlil qilingan 22 ta yig‘majild ularning o‘lkaga kelish yo‘llari (yakka tartibda va harbiy xizmat orqali), soni va joylashuvi, kasbiy tarkibi, ta’lim va tibbiyotdagi ishtiroki, yashash huquqi bilan bog‘liq muammolari, mahalliy aholi bilan munosabatlari hamda iqtisodiy faoliyati haqida ma’lumot beradi.

Hujjatlar imperiya ma’muriyati tomonidan yaratilgani ularning mazmuniga ta’sir ko‘rsatgan. Ularda Yevropa yahudiylari asosan davlat bilan aloqa jarayonida ko‘rinadi, jamoaning ichki hayoti esa kam aks etgan. Shu sababli har bir hujjat turi uchun tegishli tekshirish usulini qo‘llash kerak. Maqolada taklif qilingan tipologiya bu ishni tizimlashtirish imkonini beradi: tadqiqotchi avval hujjat turini aniqlaydi, so‘ng shu turga xos cheklovlarni hisobga olib, uni bir ish ichidagi boshqa hujjatlar yoki boshqa fondlardagi ma’lumotlar bilan solishtiradi. Bunday tartib arxiv ma’lumotlarini tarixiy faktga aylantirishdan oldin ularning ishonchliligini baholashga yordam beradi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib quyidagilar tavsiya etiladi: 1) mavzuga oid ilmiy adabiyotda keltirilgan arxiv shifrlarini, xususan, 7689, 5429 va 1640-yig‘majildlarga oid havolalarni O‘zMAning ilmiy-ma’lumot apparati bilan solishtirib, aniqlashtirish; 2) “Туркестанские ведомости” va boshqa davriy nashrlardagi materiallarni arxiv hujjatlari bilan tizimli qiyoslash; 3) Yevropa yahudiylariga oid hujjatlarning annotatsiyalangan ro‘yxatini tuzib, tadqiqotchilar uchun ma’lumotnoma tayyorlash; 4) Buxoro va Yevropa yahudiylariga nisbatan ma’muriy amaliyotni qiyosiy o‘rganish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Гитлин С.И. Европейские евреи в Русском Туркестане на рубеже XIX–XX вв. // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: История России. – 2018. – Т. 17, № 2. – С. 296–319. – DOI: 10.22363/2312-8674-2018-17-2-296-319

2. Рабич Р. Российские евреи в дореволюционном Туркестане (правовое и социальное положение, 1864–1914 гг.) // Евреи в Средней Азии: прошлое и настоящее.

Экспедиции, исследования, публикации: сб. науч. трудов / под ред. И.С. Дворкина, Т.Д. Вышенской. – СПб.: Петербургский еврейский университет, 1995. – С. 133–149.

3. Каганович А. Друзья поневоле: Россия и бухарские евреи, 1800–1917. – М.: Новое литературное обозрение, 2016. – 526 с.

4. Cooper A.E. Bukharan Jews and the Dynamics of Global Judaism. – Bloomington: Indiana University Press, 2012. – 261 p.

5. Литвиненко П.В. Крещение адептов иудаизма в Туркестанском крае во второй половине XIX – начале XX в.: масштабы и мотивация // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: История России. – 2022. – Т. 21, № 3. – С. 404–416. – DOI: 10.22363/2312-8674-2022-21-3-404-416

6. Nathans B. Beyond the Pale: The Jewish Encounter with Late Imperial Russia. – Berkeley: University of California Press, 2002. – 424 p.

7. Klier J.D. Russia Gathers Her Jews: The Origins of the “Jewish Question” in Russia, 1772–1825. – DeKalb: Northern Illinois University Press, 1986. – 236 p.

8. Avrutin E.M. Jews and the Imperial State: Identification Politics in Tsarist Russia. – Ithaca; London: Cornell University Press, 2010. – 216 p.

9. Brower D. Turkestan and the Fate of the Russian Empire. – New York: RoutledgeCurzon, 2003. – 213 p.

10. Sahadeo J. Russian Colonial Society in Tashkent, 1865–1923. – Bloomington: Indiana University Press, 2007. – 316 p.

11. Morrison A.S. Russian Rule in Samarkand 1868–1910: A Comparison with British India. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 364 p.

12. Данилевский И.Н., Кабанов В.В., Медушевская О.М., Румянцева М.Ф. Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории. – М.: РГГУ, 2004. – 701 с.

13. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 29-ro‘yxat, 20-yig‘majild.

14. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 4-ro‘yxat, 224-yig‘majild.

15. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 2-ro‘yxat, 224-yig‘majild.

16. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 13-ro‘yxat, 554-yig‘majild.

17. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 2-ro‘yxat, 1033-yig‘majild.

18. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 17-ro‘yxat, 848-yig‘majild.

19. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 4-ro‘yxat, 1640-yig‘majild.

20. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 20-ro‘yxat, 7689-yig‘majild.

21. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 13-ro‘yxat, 115-yig‘majild.

22. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 461-fond, 1-ro‘yxat, 2149-yig‘majild.

23. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 461-fond, 1-ro‘yxat, 282-yig‘majild.
24. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 11-ro‘yxat, 1608-yig‘majild.
25. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 4-ro‘yxat, 1664-yig‘majild.
26. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 31-ro‘yxat, 813-yig‘majild.
27. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 12-ro‘yxat, 1133-yig‘majild.
28. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 4-ro‘yxat, 152-yig‘majild.
29. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 20-ro‘yxat, 5429-yig‘majild.
30. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 11-ro‘yxat, 363-yig‘majild.
31. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 4-ro‘yxat, 1370-yig‘majild.
32. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 3-fond, 2-ro‘yxat, 223-yig‘majild.
33. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). I-40-fond, 1-ro‘yxat, 517-yig‘majild.
34. O‘zbekiston Milliy arxivi (O‘zMA). 1-fond, 13-ro‘yxat, 325-yig‘majild.